

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 104-124.
Geliş Tarihi-Received: 13.05.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 20.06.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1116526

Ahmed-i Dâî'nin Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir'inden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar

Contributions from Ahmed-i Dâî's Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir to Vocabulary of Old Anatolian Turkish

İhsan Sabri ÇEBİ*

Öz

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış *Tarama Sözlüğü*, Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığını tanıklarıyla birlikte en kapsamlı olarak ortaya koyan yayın olma özelliğini günümüzde de halen korumaktadır. Bu özelliği ile *Tarama Sözlüğü* Türkiye Türkçesinin tarihsel söz varlığının tespiti için ve Eski Anadolu Türkçesine ait metinlerin yayınlanmasında temel başvuru kaynağıdır. Ancak *Tarama Sözlüğü* bütün bu özelliklerine rağmen bazı haklı eleştirilere muhataptır. Bu eleştirilerden biri de *Tarama Sözlüğü*'nün neşrinden sonra yayımlanmış bazı eserlerde yer alan döneme ait kelimelerin bu sözlükte bulunmaması sebebiyle güncelleştirilmesi gerektiğidir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait Ahmed-i Dâî'nin *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir* adlı rüya tabirleri kitabı içeriği açısından Eski Anadolu Türkçesi döneminin söz varlığına ait pek çok kelimeye sahiptir. *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir*, yayımlanmış Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ve *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmayan ve/veya anlam ve ses bakımından farklı, az tanıklanmış kelimeleri ile dönemin söz varlığını tespit etmede değerli bir eserdir. Bu çalışmada, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir*'de yer alan bu tür kelimeleri yukarıda verdiğimiz ölçütler çerçevesinde değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir, sözlükçülük, Ahmed-i Dâî.

Abstract

Tarama Sözlüğü prepared by the Turkish Language Association, still preserves its feature of being the most comprehensive publication that reveals the vocabulary of Old Anatolian Turkish together with its witnesses. With this feature, *Tarama Sözlüğü* is the main reference source for the determination of the historical vocabulary of Turkey Turkish and for the publication of texts belonging to Old Anatolian Turkish. However, despite all these features of *Tarama Sözlüğü*, it is subject to some justifiable criticisms. One of these criticisms is that the words belonging to the period in some works published after the publication of *Tarama Sözlüğü* are not available in this dictionary, that is, it should be updated now. The dream interpretation book of Ahmed-i Dâî's *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir* belonging to the Old Anatolian Turkish period has many words belonging to the vocabulary of the Old Anatolian Turkish period in terms of its content. *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir* is a valuable book in determining the vocabulary of the period with words that are not found in the published Old Anatolian Turkish texts and *Tarama Sözlüğü*

and/or are different in meaning and sound, and are less witnessed. In this study, we evaluated such words in *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir* within the framework of the criteria given above.

Keywords: Old Anatolian Turkish, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir*, lexicology, Ahmed-i Dâî.

Giriş

Tarama Sözlüğü (TS) başta olmak üzere günümüze kadar yapılan çalışmalarda Eski Anadolu Türkçesinin (EAT) söz varlığının önemli bir kısmı tespit edilmişse de yeni çalışmalarla hâlâ bu dönemin söz varlığına ait yeni veriler ortaya konmaktadır. Bu çalışma ile dönemin ürünlerinden olup tarafımızca yayımlanan (Çebi, 2021) Ahmed-i Dâî'ye ait *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir* (KT) adlı eserde kullanılmış olup da şimdiye kadar yayımlanmış EAT ile ilgili yayınlarda tanıklanmamış ve/veya az tanıklanmış kelimelerin tanıtılması amaçlanmıştır. EAT, TS ve söz varlığı hakkında yapılan yayınlarda yeterince bilgi olduğundan, bu konular üzerinde etraflıca durulmayıp, TS'deki veriler hakkında, bu yazının kapsamıyla ilgili olan birkaç hususa değinmenin yararlı olacağı düşünülmüştür.

EAT'nin söz varlığını ortaya koymak bakımından ilk ve en kapsamlı eser olan *Tarama Sözlüğü*'nün (TS), yayımlanmasının üzerinden uzunca bir süre geçmiş ve maalesef TS'ye birçok haklı eleştiri getirilmiştir. Ancak buna rağmen TS, günümüzde, hâlâ dönem eserlerini okuma sorunlarının en aza indirilmesi ve anlamlandırılması gibi hususlarda yararlanılan en önemli kaynaktır.

Tekin ve Tietze'nin TS'de yer alan kelimelerin kökenleri ve anlamları ile ilgili eleştirileri vardır (Tekin-Tietze, 1989, s. 285-293; 1994, s. 159-169). Akyıldız Ay ise TS için (2017, s. 6) daha çok XV ve XVI. yüzyıllara ait eserlerin taranmış olmasını, TS'nin EAT döneminin bir sözlüğü şeklinde anlaşılmasına yol açtığı eleştirisini getirir. Şarlı (2002, s. 236) ve Karaca (2021, s. 101) TS için taranan eserlerin tarama işlemlerinde de bazı eksikliklerin söz konusu olduğundan bahseder. Karaca (2021, s. 101), Dehri Dilçin Bey'in TS için taradığı *Süheyl ü Nev-bahâr*'da tespit edilen *satula-*, *aşla-*, *binerlik* gibi kelimelerin sözlükte tanıklanmadığını söyler ve TS için yapılan taramalarda dikkatli davranılmadığını belirtir.

Bu duruma, üzerinde çalıştığımız *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir*'de (KT) yer alan bazı kelimeleri TS'de aradığımızda biz de tanık olduk. Örneğin KT'de bir yerde örneklenen *sön-fiili* (A155b/12), “yanmaz olmak, ateş sönmek” TS'de yoktur.

TS'den sonra Leyla Karahan'ın yayıma hazırladığı Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yusuף* unda “fırkat odı *sönüben* oldı nihân” (1994, s. 280) ve Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz tarafından yayımlanan Şeyyad Hamza'nın *Yusuף u Zeliha*'sında “odı *sönmez* tamunuñ dün gün bize” (2008, 384) mısralarında *sön-* aynı anlamla yer almaktadır. Örneklerde görüldüğü üzere, aslında TS için taranan Darîr'in *Kıssa-i Yusuף* u, Şeyyad Hamza'nın *Yusuף u Zeliha*'sı gibi EAT kaynaklarında *sön-* yer almasına rağmen TS'de bulunmamaktadır. Yine Muharrem Ergin tarafından hazırlanan *Dede Korkut Kitabı*'nın İndeks-Gramer'inde “şişkinliği gitmek, kabarıklığı *sönmek*” anlamıyla dizine dâhil edilen *sön-* fiili de TS'de yoktur (Ergin, 1991, s. 272).

Keza XIV. yüzyılın önemli eserlerinden *Kısas-ı Enbiya* da TS için taranan eserlerden biridir. Bu eserin 2013 yılındaki yayımından (Yılmaz vd., s. 2013) önce Yılmaz ve Demir (2009; 2010; 2012) “*Kısaş-ı Enbiyâ*’dan Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar” adlı yazı serileriyle yukarıdakilere benzer noksanlıklara ait pek çok örnek vermişlerdir.

TS'de rastladığımız bir örnekte de *uyhu* madde başında değişke olarak *uyuku* (TS, 1996, VI, s. 4043) verilmiştir, ancak bu değişke için tanıklanan tek örnek *uyuku* değil *uyuku* şeklinde hatalıdır (TS, 1996, VI, s. 4038).

Yukarıda sıraladığımız eleştiriler, TS'nin seri yayınlarının son şeklinin yayımlandığı 1983 yılından bu yana EAT dönemine ait pek çok yeni yazma eserin bilim dünyasına kazandırılması ve bu eserlerde geçen bazı yeni örneklenmiş kelimeleri tanıtan çeşitli yayımların yapılmış olması (örneğin bk. Yılmaz ve Demir, 2009; Yılmaz ve Demir, 2010; Yılmaz ve Demir, 2012; Nur, 2013; Yavuz, 2015; Yavuz ve Küçükballı, 2017; Karaca, 2021, Erkinay Tamtamış, 2022) gibi sebeplerin, TS'nin yeniden gözden geçirilip güncellenmesini, hatta Türkiye Türkçesinin kapsamlı bir tarihsel sözlüğünün yayımlanmasını gerekli kıldığı aşikârdır.

Ahmed-i Dâî'nin Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir'i

TS'den sonra yayımlanan eserlerden biri de tarafımızca yayımlanan *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir'*dir. KT, Arapçadan Farsçaya, 14. yüzyılın sonlarında da Ahmed-i Dâî tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiş bir rüya tabirleri kitabıdır. Biri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 588, diğeri İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, O.26 ile kayıtlı olmak üzere iki nüshası bulunan eserin Arapça aslının yazarı ve te'lif tarihi ile Farsça tercümenin yazarı ve tercüme tarihi belli değildir. Yazmalarda geçen Ebu Bekr bin Abdullah el-Vâsıtî'nin eserin müellifi olduğu düşünülmektedir. Ancak yayımladığımız eserde de (Çebi, 2021) belirttiğimiz gibi biz zikredilen kişinin eserin müellifi olmayıp müellifin üstadlarından biri olduğu kanaatindeyiz.

Ahmed-i Dâî zengin birikimi ve Türkçe bilgisi ile tercüme eserlerinde bile te'lif düzeyinde eserler veren kuvvetli bir yazardır. İncelediğimiz eserde de bu kabiliyetini sergilemiştir. Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir'in bilinen iki nüshasından birinde yer alan yorumların diğere göre âyet ve hadislerle daha fazla desteklenmesi bizde Ahmed-i Dâî'nin esere kendi katkısı olduğu kanaatini uyandırdı.

Bir rüya tabirleri kitabı olan Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir muhtevası gereği, hayatın her alanına ait zengin söz varlığına sahiptir. Türkçenin bu devresini mükemmel bir şekilde temsil ettiğini düşündüğümüz KT'de, TS'de örneği görülmeyen ve/veya tek tanıkla yer alan pek çok kelime ve deyim mevcuttur. İşte bu çalışma ile EAT'nin söz varlığına yeni katkılar sunulması amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada KT'de tespit edilen ve TS'de örneği olmayan ve/veya tek tanıkla örneklenen kelimeler, TS'den başka, dönemin söz varlığı ile ilgili *Eski Oğuzca Sözlük Bahşayış Lüğati*, *İbnü-Mühennâ Lüğati*, *Kitâbü'l-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, *Clauson Sözlüğü*, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lüğati*, *Redhouse Sözlüğü*, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, *Ötüken Türkçe Sözlük*, *Kubbealtı Lüğati* gibi sözlüklerle, TS için taranmış olmalarına rağmen bazıları sonradan yayımlanmış ve hemen tamamında Sözlük ve Dizin bulunan döneme ait kaynaklardan *Dede Korkut Kitabı*, *Marzuban-nâme*, *Süheyl ü Neobahar*, *Yûsuf u Zelîha*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Kısasü'l-Enbiyâ*, *Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi*, *Tuhfe-i Murâdî*, *Risale-i Cevâhir-nâme* gibi eserler ve Eski Türkçe dönemine ait *Divanu Lüğati't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakayık*'ın söz varlığı içinde ve *Derleme Sözlüğü'*nde de taranmıştır. KT'de örneklenen kelimeleri, bir kısmı TS için taranmasına rağmen, sonradan yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf'u* (Uygur, 2003); *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi* (Kütükçü, 2005); *Kitâb-ı Esrârü'l-Ârifin* (Güven, 2019); *Kitâb-ı Güzide* (76a-134a) *İnceleme-Metin-Sözlük* (Erdem, 1992); *Yüz Hadis ve Yüz Hikaye* (Erkan, 1979) gibi EAT eserlerinde de taradık. KT'de tespit ettiğimiz EAT kaynaklarında daha önce örneklenmemiş kelimeleri, içinde geçtikleri cümle içerisinde italik yazmak suretiyle gösterdik.

13-15. yüzyıllar arasında birçok tercüme ve telif eserin yazıldığı EAT, imlâsı bakımından bugün bile üzerinde tartışılan bazı sorunlar taşımaktadır. Bilhassa harekesiz

yazılan eserlerde aynı kelimenin farklı şekillerde okunması mümkündür. Oğuzcanın yazı dili olarak geliştiği bu dönemde eski Uygur imlâsı ile Arap-Fars imlâsı sebebiyle metinlerin dili değişkenlik göstermiş, bazen makalemize konu olan “örtüli/örtülü/ örtülü/örtülü” örneğinde olduğu gibi birden fazla farklı yazım tespit edilmiştir. Bunlara benzer yazım biçimleri, ilgili kelimelerin harf ve/veya hareke ile tespit edilmiş farklı değişkeleridir. Ancak bilhassa Arap-Fars imlâsı ile yazılmış harekesiz metinlerde bu tür kelimelerin okunuşları araştırmacıların karşısına önemli bir sorun olarak çıkmaktadır. Bu ve buna benzer sebeplerle bu yazıda, okunuşlarında tereddüt olabilecek kelimelerin KT’deki Arap harfli biçimleri resim formatında verildi.

Taradığımız sözlüklerden *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük* adlı eserde Türkçenin değişik dönemlerinden kelimeler yer almaktadır. Bu kelimelerin hangi dönemde örneklendiği bu sözlükte belirtilmiştir. Bunlardan EAT döneminde örneklendiği belirtilen kelimelerden bazıları taradığımız KT’de mevcuttur. Bu örneklerden tanık ile verilenler, yeni örneklenmiş olarak gösterilmedi. Ancak tanık verilmeyenler bu makalede değerlendirildi.

Tercüme-i Kitâbü’t-Ta’bir’de örneklenen kelime, kelime grubu ve eskicil ögeler

KT’de tespit edilen bu tür kelimeler 5 grupta incelendi.

I. TS’de ve diğer kaynaklarda örneğine rastlanmayan kelime ve kelime grupları

açur-, ağaççı, aldar-, baş birükdür-, baş yumaklık, beg barmak, biledgin, boğazlu, boymulca, daşra gel-, daşur-, dırma-, dir(i)ş-, div/divü, dolucak, dülgelik, eşek tutı, gölcek, gölcük/gölcük, göyendür-, göyendürük, gözgür, gözgürelü, güneş toğduğı yir, güneş tulunduğı yir, iş ton, imânu git-, imânila git-, kâfir git-, kalpa, karsalan-, kefen oğurlayıcılık eyle-, kefen şoyıcı, kendüye eyü şanıcı, meker şan-, mestürırak, mü`min git-, otlayıcı, segirdici, soñın şanma-, şu dök-, şeblinâk ol-, tamâmırak, tandür, tengiri, uçucu/uçuçu, yüzi örtüli/örtülü/örtülü/örtülü

II. TS’de ve/veya diğer EAT kaynaklarında tek örneği bulunan kelime ve kelime grupları

arı-, emecek, hadden daşra/dışıra/taşra, kara, kaolına dur-, sacayağı/sacayak/sacayak, sözi geç-, sözi kalma-, su evi, uyuku

III. EAT kaynaklarında az örneğine rastlanan eskicil kelime ve şekiller

bol-, -la, -ra, suy, temür

IV. TS’de ve/veya diğer EAT kaynaklarında da rastlanan bazı kelime ve deyimlerin KT’de farklı ses yapılarıyla ve/veya anlamlarla yer alan değişkeleri

daşara, dışıra, dutığ, düz-, ey, ey şanıcı

V. Farklı anlam ve/veya ses yapılarıyla örneklenen alıntı kelimeler

dürüzgerlik, mezigit, ten

I. TS’de ve EAT kaynaklarında başka örneğine rastlanmayan kelime ve deyimler

Bu madde altında incelediğimiz örneklerin bir kısmı Eski Türkçeden (ET) Batı Türkçesine geçişte ses değişikliğine uğrayan, ancak bu şekilleriyle EAT metinlerinde örneklerine rastlamadığımız kelimelerdir. Bu kelimelerin, daha Eski Türkçe döneminde iken Oğuz şivesinin sözlü geleneğinde meydana gelmiş değişik şekillerin yazıya geçirilmiş hâlleri olması mümkündür. Dolayısıyla bu kelimeleri Batı Türkçesinin eskicil unsurları olarak da yorumlamak mümkündür.

1. açur- “açtırmak”

Bu kelime aç- fiilinden ettirgen çatı eki -r ile türetilmiştir. KT'nin A nüshasında bir yerde olumsuz gövdeyle örneklenen açur- fiiline şimdiye kadar yayımlanmış Eski Türkçe ve EAT kaynaklarında rastlanmamıştır.

TS'de acır-, acur- (1995, s. 6, 8) ve DLT'de açur- şeklinde "acıktırmak" anlamında sesteseş bir fiil vardır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 540).

"Ve eger erenler kapısına varsa ve hiç kimse aña nesne virmese ve hiçbir kişi aña kapu açurmasa şadağa virmege" (104a/1 "A99a/5").

2. ağaççı "ağaççı, oduncu"

KT'nin A nüshasında ağaççı bir yerde çokluk şekli ile örneklenmiştir. Kelimeye, oduncu -belki- marangoz anlamlarını vermek mümkündür. Bu kelime Osmanlı Türkçesi döneminde 16. yüzyıla ait tanığıyla Tietze'de (2002, 1, s. 109) ve 17. yüzyılda Cafer Efendi'nin yazdığı *Risale-i Mimariyye*'de (Can, 2005, s. 167) kullanılmıştır. ÖTS'de ağaççı EAT dönemine ait olduğu belirtilerek yer almış, ancak tanık verilmemiştir (Çağbayır, 2007, s. 114). Bu yüzden bu kelimeyi burada değerlendirmeyi uygun gördük:

"Eger kaşşâblar ve bakçâllar ve ağaççılar tonın geyse görse" (A222b/13).

3. aldar- "aldatmak"

KT'nin A nüshasında bir yerde örneklenen aldar-, alda- fiilinden -r eki ile türetilmiştir. TS'de alda- ve bu gövdeden türemiş aldağan, aldağuş, aldamak, aldanmak, aldanguç, aldaşmak, aldaya düşmek, aldayıcı, aldayış (TS, 1995, s. 92-98) kelimeleri yer almasına rağmen KT'de örneklenen aldar- gövdesi ne Eski Türkçe kaynaklarda ne *Tarama Sözlüğü*'nde ne de incelediğimiz EAT metinlerinde örneklenmiştir.

"Ve bu bir ıarrâr ve fi'il issi kişimiş ve erenleri aldarırmış ve evine getirürmüş" (A77b/10).

4. baş birükdür- "toplanmak, bir araya gelmek"

KT'nin H ve A nüshasında 1 yerde geçen baş birükdür- kötü bir iş için toplanmak anlamında kullanılmıştır:

"oğlı yad kişilerle baş birükdüreler, hîle-y-ile mälın oğurlayalar." (H86a/3).

5. baş yumaqlık "cünüplük sebebiyle yıkanmak, gusletmek"

KT'nin A nüshasında 1 yerde örneklenen baş yumaqlık benzeri Bahşayış'te ten baş yumağa ve ten baş yu- (Turan, 2001, s. 107, 168) şeklinde yer almıştır. Ancak Bahşayış'te bu kelime, gusletmek anlamında kullanıldığı hâlde Sözlük kısmında "vücudun tamamını yıkamak, yıkanmak" şeklindedir. Bizce bu açıklama "cünüplük sebebiyle yıkanmak, gusletmek" olmalıydı.

"Peygâmbar 'aleyhi's-selâm ol düş vâki' olmadı ki baş yumaqlık aña vâcib oldı." (A231b/6).

6. beg barmak "baş parmak"

KT'nin A nüshasında 1 yerde "baş parmak" anlamıyla örneklenen beg parmanın H nüshasındaki karşılığı baş barmaktır.

"beg barmâğıla" (A57b/4)

7. biledgin "gürz, topuz"

KT'nin A nüshasında 1 yerde örneklenen biledgin "gürz, topuz", harekesiz Bahşayış'te tereddüt ifadesi (?) ile beldügin (Turan, 2001, s. 120) olarak okunmuştur.

“süni ya nacağ veyâ çomak veyâ *biledgin* veyâ ‘amüd bu silâhlar ki añduğ”
(A218a/12).

8. boğazlu “gırtlak, hançere”

TS’de ve EAT metinlerinde *boğazlağı*, *boğazlağı*, *boğazlavu* şeklinde yer alan kelime KT’de A nüshasında 1 yerde *boğazlu* olarak örneklenmiştir. Kelime *boğazlağı* veya *boğazlavudan* ses düşmesi sonucu ortaya çıkmış olmalıdır.

“*boğazlusından* kan gelse bir ğarīb ‘avrat-ıla cem’ ola ki ol bıkr ola.” (A91b/13).

9. boymulca “atmaca cinsinden, delice doğan denilen yırtıcı kuş”

TS’de ve EAT kaynaklarında *boymul* olarak yer alan bu kelime KT’nin A nüshasında bir yerde *boymulca*, olarak örneklenmiştir. Aynı nüshada örneklenen *boymulcı* şeklinde ise ya yanlış yazım ya da bir ses olayı söz konusudur. Kelime *boymuldan* -ca eşitlik hâli ekinin eklenmesiyle kalıplaşmış olmalıdır.

“Ammâ *boymulca* hâsud kişidür ve yin başlu” (A85a/13).

“Eger *boymulcı* kendü kenârında görse” (A85b/1).

10. daşra gel- “rüyanın çıkması, gerçekleşmesi”

TS’de *daşra/taşra gel-* (1995, II, s. 1023) şeklinde örnekleri görülen birleşik fiil sözlükte verilen mana “dışarı çıkmak”tır. Rüya tabirleri kitabı olan KT’de *daşra/taşara/taşra gel-*, şeklinde 23 yerde üç farklı şekilde örneklenmiş olan bu kelime grubu, 6 yerde “dışarı çıkmak” 17 yerde de “rüyanın çıkması, gerçekleşmesi” anlamında kullanılmıştır. Bunlardan *taşara gel-* (A185b/10) “dışarı çıkmak” hatalı yazılmış olabilir. İncelediğimiz EAT kaynaklarından hiçbirinde *daşra/taşra gel-* “rüyanın çıkması, gerçekleşmesi” anlamıyla örneklenmeyen bu kelime grubunun yer aldığı bazı örnekler aşağıdadır:

“elbetde anuñ ‘ömrinde ol düş *daşra gelse* gerek.” (H28b/13).

“Çünkü elem vaqtı gele kim gördükleri düş *daşra gelmeye*” (H29a/7).

“Ve düşün ta‘biri birkaç dürlü *daşra gelür.*” (H194b/6).

11. daşur- “dışarı çıkarmak, doğurmak”

KT’nin A nüshasında 1 yerde örneklediğimiz “doğurmak” anlamında *daşur-* fiilinin KT’nin H nüshasında karşılığı *doğ-* fiilidir. ET’nin ve EAT’nin incelediğimiz şimdiye kadar yayımlanmış kaynaklarında örneklenmemiş olan bu fiil *daş/taş* isimden -Vr- isimden fiil yapma eki ile türetilmiştir. Eski Türkçenin kaynaklarında bu fiile biçim ve anlam bakımından en yakın olanları, Uygur Türkçesinde örneklenen “uzaklaştırmak” anlamındaki *taşğarmak~taşkarmak* (Caferoğlu, 1968, s. 227) ve “taşırmaq, dışarıya çıkarmak” anlamında *taştırmaktır* (Caferoğlu, 1968, s. 228).

“‘avratı ayı günü yitmedük oğlan *daşura*” (A58a/10).

12. dırma- “tırmalamak”

KT’nin A nüshasında 1 yerde örneklenen *dırma-*, ET’nin kaynaklarından DLT’de *tarma-* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 857) şeklindedir. Yine Eski Türkçe döneminin kaynaklarından DLT’de *tırmal-*, *tırmaş-* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 857) gövdelerine rastlanmasına rağmen *tırma-* şekli yoktur. İncelediğimiz EAT kaynaklarında *dırma-* fiiline rastlanmadı.

“kedi gövdesin *dırmasa* şayru ola.” (A89a/11).

13. dir(i)ş- "toplamak"

KT'nin A nüshasında tespit ettiğimiz *dirş-* fiilinin H nüshasındaki karşılığı *divşürmektir*. EAT ürünlerinde *dir-(i)-ş-(ü)-r-*, *derşür-*, *dirşir-*, *deşür-*, *dişür-*, *değşür-*, *devşir-*, *devşür-*, *divşür-*, *divşir-*, *döğşür-*, *döşür-* şeklinde sıkça kullanıldığı bilinen bu fiilin *dirş-* gövdesi, KT'de işdeşlik çatısında olmasına rağmen geçişlilik şekliyle kullanılmıştır.

"Ve eger şöyle görse ki ekinler biçer irişmiş ve bir araya *dirşür* bu dağı kızlığa delîldür." (A212b/7).

14. div/divü "diye"

Türkiye Türkçesinde bugün, son çekim edatı olarak kullanılan *diyenin*, EAT döneminde *deyü*, *diyü*, *deyi*, *diyi* şekilleri örneklenmiştir (TS, 1996, II, s. 1127). KT'nin A nüshasında bu edatın bir yerde *div*, bir yerde de *divü* şekilleri örneklenmiştir. Kanaatimizce, bu kelimelerde, bulaşma yoluyla bir ses olayı meydana gelmiştir.

"elli biñ aça bulasın *divü* hüküm itdün." (A37a/3).

"yüzine sürse teberrük *div* kaygusuz ola" (A223b/3).

15. dolucağ "dolu"

KT'nin A nüshasında 1 yerde "buz parçaları şeklindeki yağış türü, dolu" anlamıyla örneklenen *dolucak* TS'de ve bazı EAT kaynaklarında sızıcılaşmış şekli *dolucağ* (TS, 1996: II, s. 1207) olarak "jale, çiy, şebnem" anlamlarıyla yer almaktadır. ÖTS'de *dolucak* (Çağbayır, 2017, 2, s. 1579) DS'den aktarılarak tanıksız olarak verilmiştir.

"Ve eger yağmur ve *dolucak* âdemler başına şol tûfân gibi ve seyil gibi yağsa" (A173a/12).

16. dülgerlik "dülgerlik"

KT'nin H nüshasında 1 yerde örneklenen *dülgerlik* Farsça *dürger* kelimesinden r>l değişmesi ile ortaya çıkan *dülger* ve +llk ekinden meydana gelmiştir ve incelediğimiz EAT kaynaklarında ve TS'de başka bir örneği yoktur. Bu kelimenin A nüshasındaki karşılığı *dürüzgerlik*dir.

"Eger *dülgerlik*itse bu bir naşihat idici kişi ola" (H101b/7).

17. eşek tutı "iri bir dut çeşidi"

KT'nin H nüshasında 1 yerde örneklenen *eşek tutınun* A nüshasındaki karşılığı *har tuttur*. Büyük dut karşılığında kullanılan bu kelime grubuna EAT kaynaklarında ve bugünkü Türkçe sözlüklerde de rastlanmadı.

"eger büyük tut, *eşek tutın* yise ya kara tut yise kaygudur." (H160b/1).

18. gölcek "gölcük, küçük göl"

KT'de A nüshasında 1 yerde "küçük göl" anlamıyla *gölcek* kelimesi örneklenmiştir. Eski Türkçe kaynaklarında "göl" ve "küçük göl" için *köl*; incelediğimiz EAT dönemi kaynaklarında da *göl* kullanılmıştır. Bunlardan başka TS'de tanığı 17. yüzyıla ait bir *gölek* kelimesi vardır (1996, III, s. 1739). İncelediğimiz EAT kaynaklarında *gölcek* kelimesine rastlanmamıştır.

"Ve eger *gölcek*den dutsa" (A98b/9).

19. gölcük/gölçük "gölcük"

KT'nin A ve H nüshasında *gölcük* 3 yerde eksiz; 4 yerde de çekim ekli olarak, *gölçük* ise H nüshasında 1 yerde eksiz olarak örneklenmiştir:

“Eger *gölcük*den şu içse” (H144a/1).

“eger *gölcük* şuyın hep yutsa” (H144a/6).

“Ve eger *gölçük* şuyı kurusa” (H144a/5).

20. göyendür- “yakmak”

EAT metinlerinde yaygın olarak kullanılan *göyün-* fiilinin deşikelerinden biri de *göyen*mektir. *göyen-* fiilinin ettirgen çatı eki *-dUr* ile oluşturulan *göyendür-* şeklinin KT'nin A nüshasında deşik kiplerde çekilmiş 19 örneği tanıklanmıştır. H nüshasında bu fiilin karşılığı devamlı olarak *göyündürmektir*. İncelediğimiz EAT kaynaklarında ve TS'de *göyendür-* şekli yer almamıştır:

“kendüsin od *göyendürdi*” (A152b/7).

“ve anuñ çevresin *göyendürmiş*” (A154a/4).

“ve anı *göyendürmese*” (A154b/6).

21. göyendürük “yanık, yanmış”

göyendür- fiilinden türemiş “yanık, yanmış” anlamındaki *göyendürük* KT'nin A nüshasında 1 yerde örneklenmiştir:

“ol *göyendürük* endāmı ta'bir ideler” (A154b/6).

22. gözgür “oyuk, delik?”

KT'nin A nüshasında örneklediğimiz *gözgür* ve 23. maddedeki *gözürel*i kelimelerine TS'de, incelediğimiz EAT metinlerinde ve Arapça, Farsça sözlüklerde rastlamadık. Bu kelimelere imlâ ve anlam bakımından tespit ettiğimiz en yakın kelime DS'de *gözgere* I [gözgene, gözüöre] “ocakların ve büyük dolapların iki yanındaki küçük hücrecikler” ve *gözgere* II'dir “kömür sobalarının altındaki ya da lağımların üzerindeki demir ızgara” (1993, VI, s. 2181). Metindeki yerine göre *gözügür* için şalvar belindeki lastik veya ip geçirilen “yuva, oyuk, delik” ve *gözürel*i için de “yuvalı, delikli” gibi anlamlar uygun düşmektedir.

“Eger *gözügür*de iki şalvar bağı görse geçmiş kendü şalvarında” (A224a/5).

الْكَمِيْنُ لِرْدَه

23. gözürel “oyuklu, delikli?”

Bk. *gözügür*

“Eger şalvarı iki *gözürel*i görse birbirinüñ altında dökülmüş” (A224a/4).

24. güneş toğduğı yir “doğu, maşrik”

KT'nin H nüshasında örneklenen *güneş toğduğı yirin* bir benzeri *Bahşayış*'te “*gün doğduğı yer*” (Turan, 2001, s. 138) şeklinde mevcuttur. Bu tabirin A nüshasındaki karşılığı “*güneş toğ-ar*” şeklindedir.

“Eger kendüyi *güneş toğduğı yirde* görse” (H146a/6).

“Eger kendüyi şunda görse ki *güneş toğar* veyâ *güneş tulumur*” (A174a/8-9).

25. güneş tulumduğı yir “batı, mağrip”

KT'nin H nüshasında 1 yerde örneklenen bu kelime grubu "güneşin battığı yer, batı, mağrip" anlamıyla kullanılmıştır. Yukarıda olduğu gibi A nüshasında bu kelime grubunun karşılığı "güneş tulin-ur" şeklindedir.

"ya güneş tulin-ur yirde görse" (H146a/7).

26. iş ton "iç çamaşırı"

KT'nin H nüshasındaki *iş ton* "iç çamaşırı" A nüshasında 7 yerde *iş ton* olarak örneklenmiştir. Bu kelimedede meydana gelen sızıcılığın sebebi anlaşılmamaktadır. KT'de "iç" kelimesinin başka yerlerdeki kullanımında böyle bir sızıcılığa sebep edilmemiştir. Ancak TS'de tek örneği *iş-* (TS 1995: III, 3124) "iç-" fiilinde böyle bir sızıcılığa sebep olmuştur.

"Eger yılan ya 'akreb kendü iş tonında bulsa" (A81b/9).

"tonına ağu bıraksa veyâ iş tonına" (A82a/7).

"Ve eger iş tonın yeñi görse" (A140b/9).

"Düşde şalvar, iş ton görse" (A223b/11).

"Eger düşde şalvar veyâ iş ton görse ki" (A223b/13).

27. imānı git- "imanını kaybetmek, imansız olmak"

KT'nin H ve A nüshasında *imānı git-*, aynı yerde 1 kere örneklenmiştir.

"Eger kussa gevher çıkça, daşra bırakça imānı gide ne 'üzübî'l-lâh." (H70a/10).

28. imānıla git- "imanlı ölmek"

Günümüzde de "imanlı ölmek" anlamında sık kullanılan *imānıla git-*, KT'nin H ve A nüshasında 8 yerde tanıklanmıştır. Bunların ikisinde isim unsuru ile fiil unsuru arasına başka bir kelime girmiştir.

"bu kişi imān-ıla aḥirete gide." (H182a/5).

"ol kişi imān-ıla gide dünyādan." (A136a/11).

29. kāfir git- "inançsız ölmek"

Günümüzde de "imansız ölmek" anlamında kullanılan *kāfir git-*, KT'nin H ve A nüshasında aynı yerde 1 kere örneklenmiştir:

"hāl budur ki ol vefāt idüp-dururdu ve kāfir gidüp-dururdu bu cihāndan." (H30b/6-A26b/12).

30. kalpa "ıslatılmış buğday"

Buğdayın ıslatılması ile elde edilen bir gıda çeşidi. Ancak sözlüklerde ve incelediğimiz kaynaklarda bu kelimeye rastlamadık.

"Ve eger buğdayı süd-ile ıslatsa eyidür tevfiḳ tã'atdur ve ziyāde-yi dindür veyâ kurısa ve yaş kalpa eylese kaygudur ve guşşadır" (A211b/12).

31. karsalan- "yakılmak, kavrulmak"

TS'de *karsala-* "yakmak" anlamıyla yer alan bu fiilin edilgen çatılı şekli *karsalan-*, KT'nin A nüshasında 1 yerde örneklenmiştir:

"Eger maḥalleyi ya şehri ve anlaruñ yerin karsalanmış görse otdan" (A154a/6).

32. kefen oğurlayıcılık eyle- "kefen soygunculuğu yapmak"

“Kefen çalmak” anlamında kullanılan *kefen oğurlayıcılık eyle-*, KT’nin A nüshasında 1 yerde örneklendirilmiştir:

“Eger düşünde *kefen oğurlayıcılık eylese* kefen oğurlasa” (A98a/1).

33. kefen soyıcı “kefen hırsızı”

“Kefen soyguncusu” anlamında kullanılan *kefen soyıcı*, KT’nin H ve A nüshasında aynı yerde 1 kere örneklendirilmiştir:

“Şeyh eyitdi: Sen *kefen soyıcı* er-imişsin.” (H188a/11-A242b/3).

34. kendüye eyü şanıcı “kendini beğenen, iyi olduğunu düşünen”

Kişinin kötü sıfatlarından biri olan “kendini beğenen” anlamında kullanılan *kendüye eyü şanıcı*, KT’nin A nüshasında 1 yerde örneklendirilmiştir:

“‘tama’ idici ve nâ-kes ve *kendüye eyü şanıcı*” (A86b/12).

35. meker şan- “hile tasarlamak”

Bu söz KT’nin A nüshasında örneklendirilmiştir. H nüshasında ise *meker san-* yerine *mekir şın-* kullanılmıştır. *Mekir* kelimesinde meydana gelen değişikliği anlamak mümkündür; ancak *şın-* fiilinde muhtemelen harekeleme hatası vardır.

“Ve eger yoldan bir tarafa gitse kaçd-ıla düşmene *meker şana*.” (A237b/1).

36. mestürıraç “çokça örtünmüş, tesettürlü”

Arapça *mestür* ve kuvvetlendirme eki +rAK ile oluşturulmuş “çokça örtünmüş kadın” anlamındaki bu kelime, KT’nin A nüshasında 1 yerde örneklendirilmiştir.

“‘avrat-dağı *mestürıraç* ve görünmeyici.” (A230b/2).

37. mü’min git- “imanlı ölmek”

KT’nin her iki nüshasında *mü’min git-*, aynı yerde “imanlı ölmek” anlamında 1’er kere kullanılmıştır:

“Her kim Peyğambarı düşünde görse elbetde ol kişi bu cihândan *mü’min gide*.” (H51a/8-A46b/1).

38. otlayıcı “otçul, otobur canlı”

Eski Türkçe ve EAT kaynaklarında *otla-* fiili yer almasına rağmen otçul hayvanların genel adı olarak kullanılan *otlayıcı* kelimesi, incelediğimiz EAT metinlerinde yoktur. Bu kelime, KT’nin her iki nüshasında da aynı yerde 1’er kere örneklendirilmiştir:

“her ne-kim dünyâda *otlayıcı*, yürüyücü, segirdici, uçucu cānavarlardan” (H5b/5-A5a/5)

39. segirdici “koşucu”

EAT kaynaklarında ve TS’de *segirt-*, sıkça yer almasına rağmen *segirdici* incelediğimiz eserlerde örneklendirilmemiştir. KT’de A ve H nüshasında aynı yerde 1 kere örneklendirilen *segirdici*, “koşucu canlı” için kullanılmıştır:

“her ne-kim dünyâda *otlayıcı*, yürüyücü, *segirdici*, uçucu cānavarlardan” (H5b/5-A5a/5).

40. şonın şanma- “sonunu düşünmemek”

Kötü ahlak vasıflarından biri olarak “sonunu düşünmemek” anlamında kullanılan *şoñın şanma-*, KT'nin A nüshasında 1'i çekimli fiil; 2'si *şoñın şanmayıcı* şeklinde isim olmak üzere 3 yerde örneklenmiştir:

“düşmendür ve incidici ve yavuz ‘ahdlü ve *şoñın şanmaz*, düşmenlığı ekşer giçe kalur ve kendüyi halk katında düzer ve pārsā gösterür” (A87a/7).

“pelid ‘avratdur yavuz işlü ve oğrı ve yavuz sözlü ve incidici, *şoñın şanmayıcı*” (A87b/12).

41. şu dök- “işemek”

KT'nin H nüshasında 1 yerde; A nüshasında 2 yerde geçen *şu dök-*, incelediğimiz EAT kaynaklarında bulunamamıştır. KT'de aynı anlamda *işiyesi gel-* ve *bevl it-* fiilleri de kullanılmıştır

“Her kaçan-kim dilerem bu süd[d]en içem *şu dök*ceğüm gelür.” (H189a/5).

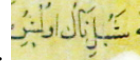
“*şu dök*ceğüm geldi” (A70a/9).

“Fi'l-hāl gine *şu dök*ceğüm geldi” (A70a/10).

42. şeblināk ol- ?

KT'nin A nüshasında örneklenen bu kelimedeki eklendiği isimlere *-lı/-li* anlamı katan Farsça *-nāk* eki mevcuttur. Ancak taradığımız hiç bir sözlükte bulamadığımız *şebli-şablı* kelimelerine bir anlam veremedik. Cümledeki bağlamından çıplaklık, kellele alakalı bir kelime olduğunu düşünmekteyiz.

“Ve eger kendü başı kel görse *şeblināk* olmuş, mālī ziyāde ola.” (A49a/7).

43. tamāmırak “tastamam”

Arapça *tamām* ve *+(1)rAK* ekinden meydana gelmiş olan “tastamam” anlamındaki bu kelime, KT'nin A nüshasında 2 yerde örneklenmiştir:

“Ve eger kırk biñ görse *tamāmırak*” (A130b/11).

“her işde murādī hāşıl ola ki *tamāmırak* sağış ondur.” (A127a/2).

44. tandūr “tandır”

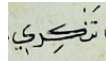
KT'nin H nüshasında 11 yerde *tennūr* ve A nüshasında 11 yerde *tenūr* şeklinde yazılan kelime, H nüshasında 1 yerde *tandūr* şeklinde örneklenmiştir:

“eger başları *tandūra* koysa, bişmedin gine çıkarsa” (H103b/6).

45. tengiri “tanrı”

Kaynaklarda tañrı, tengri olarak okunan tengri, KT'nin A nüshasında 8 yerde *sakin nun*, esreli *kef* ile *tengiri* şeklinde örneklenmiştir:

“ve senden gayrı *Tengiri* yok.” (A13a/5).

“tā ki bizi *Tengiriye* kığrayıdı ve bize hüccet göstereydi” (A24b/9).

“Bu *Tengiridür* ve saña ‘afv itdi ve yarlıgadı her ne dilerseñ it diye ve halkı *Tengiriden* dile veyā her dürlüden.” (A29a/2).

46. uçucu/uçucu “uçucu, uçan canlılar”

Günümüzde ses uyumlarına uygun olarak kullanılan kelime, KT’de dönemin ses yapısına uygun olarak *uçucu/uçucu* şeklinde örneklenmiştir. Uçan canlıların yani kuşların genel adı ve sıfatı olarak kullanılan *uçucu* KT’nin H nüshasında 1 yerde sıfat, 2 yerde isim; A nüshasında 2 yerde sıfat, 3 yerde isim olarak, *uçucu* ise A nüshasında 1 yerde isim olarak örneklenmiştir:

“*uçucu cānavarlardan gögercin ve tāvus ve serçe görse*” (A77a/5).

“*ol kim uçucudur havāda*” (H5b/6).

“*Ve eger uçucularuñ galebesin görse*” (A197b/6).

“*ol kim uçucudur havāda*” (A5a/7).

47. *yüzi örtülü/örtülü/örtülü/örtülü* “bakire, kız oğlan kız”

KT’de örneklenen ilgi çekici örneklerden biri de “bakire, kız oğlan kız” anlamındaki farklı değişkeleriyle birlikte, *yüzi örtüli*dir. Kimi hareke, kimi harfle gösterilen *yüzi örtüli*, *yüzi örtülü*, *yüzi örtülü* gibi değişkeleriyle H ve A nüshasında 6 yerde örneklenen bu tabirin anlamı, “kız oğlan kız”dır. Bu ifadenin kökeni evlenen kızın duvak takması ve duvağının düğünde açılması ile alakalı olabilir.

“*yüzi örtülü ‘avrat-ıla nikāhlana*” (H179a/11).

“*Bu ‘avrat eyitdi: ben yüzi örtüliyem, ya ‘nī kızam, didi.*” (H187a/13).

“*Ve eger düşünde gögercin pişürse bir yüzi örtülü ‘avrat-ıla cem ‘ola.*” (A77a/12).

“*bir yüzi örtülü ‘avratı nikāhlana*” (A230b/5).

“*Bu ‘avrat eyitdi: İy şeyh, ben yüzi örtüliyem, ya ‘nī kızım, didi.*” (A241b/6).

II. TS’de *ve/veya diğer EAT kaynaklarında tek örneği bulunan sözler*

1. *arı*- “temizlenmek”

Bugün *arın-* ve *arıt-* şekillerini kullandığımız fiilin kökü *arı-* “temizlenmek”, KT’de A nüshasında 1 yerde örneklenmiştir. Eski Türkçenin kaynaklarından EUTS’de (Caferoğlu, 1968, s. 19), DLT’de (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 554) ve AH’de (Çakmak, 2019, s. 217) yer alan *arı-* fiili, EAT’nin kaynaklarından *Marzubanname*’de bir yerde “bir arımış yâküt gibi” (28a/4) şeklinde örneklenmiştir (Korkmaz, 2017, s. 212).

“*Ve eger yurken yırtsa tevbe şıya. Ve eger gine dekicek ve eger görececek olursa Hâk Te ‘âlâdan ‘özrin dileye, Tangrıya döne ve eger ÷on arıdısa tevbe[s]i hâkikatda hâlişdür.*” (A94a/4).

2. *dört ayaklu* “davar”

KT’de H ve A nüshasında *dört ayaklu* tabiri, *dört ayaklu cānavar* ile birlikte “davar, sığır ve diğer dört bacaklı hayvanlar” için kullanılmıştır. *Dört ayaklu*, KT’de 1’i eksiz 3’ü ekli olmak üzere dört yerde örneklenmiştir. *Dört ayaklu*, EAT kaynaklarından *Bahşâyış*’te de aynı anlamda kullanılmıştır (Turan, 2001, s. 130).

“*düş issi mecmū ‘-ı dört ayaklu görmişdür. At gibi katır gibi deve gibi dağı ne-kim buña beñzer var-ısa.*” (H17a/13).

“*Ve eger dört ayakluya tapar görse*” (H153b/2).

“*Bizüm dört ayaklumuzu ve bizüm cümle koyunlarmuzu şu çoklığından aldı, gitdi.*” (A173b/9).

“*Ve eger okı sığırdan ve eşekden yaña atsa, bu dört ayaklularuñ birin ursa*” (H170b/9).

3. emecek “meme, emcek”

EAT dönemine ait eserlerde “emcek” şeklinde kullanılan bu kelimenin orta hece ünlüsü düşmeksizin emecek olarak örneklenmesi dikkat çekicidir. TS’de emecek tek tanıkla verilmiştir (1996, III, s. 1460).

“Eger emeçeginde çosa kendü kızların görmüşdür.” (A21b/6).

4. haddenden daşra/haddenden dışıra/haddenden taşra “haddinden fazla, aşırı”

KT’nin H nüshasında *hadden daşra* ve *hadden taşra*; A nüshasında ise *hadden dışıra* şeklinde örneklenen “haddinden fazla, aşırı” anlamındaki kelime gruplarından *hadden taşra* XV. yüzyıl eserlerinden *Tuhfe-i Murâdî*’de 2 yerde kullanılmıştır (Şirvânî, 1999, s. 378). TS’de bu şekillerin hiçbiri yer almazken KT’de örneklenen diğer değişkelere incelediğimiz EAT kaynaklarında rastlanmadı.

“Eger *hadden daşra* boynuz görse kayğudur.” (H180b/9).

“Eger *hadden dışıra* boynuz görse” (A232b/7).

“Eger *hadden taşra* çok görse” (H156b/9).

5. kıra “mürekkep”

KT’de her iki nüshada da aynı yerde 1 kere “mürekkep” anlamında örneklenen *kıra*, incelediğimiz EAT kaynaklarından *Bahşayış*’te (Turan, 2001, s. 145) diğer anlamlarıyla birlikte “mürekkep” anlamıyla da yer almıştır.

“Deñiz *kıra*, kıalem mişe, melek kâtib, semâ defter.” (2b/9)

6. kıavlına dur- “sözünü tutmak”

KT’nin H ve A nüshasında bir yerde “sözünü tutmak” anlamında 1 kere örneklenen *kıavlına dur-*, *Süheyl ü Nevbahâr*’da *kıavline tur-* şeklinde 3 yerde (Ciğa, 2013, s. 632) tanıklanmıştır.

“kendü işlerin bir kimseye inana ki kendü *kıavlına dur*maya, her ne söylese cümle yalan söyleye.” (H74a/12).

7. sacayağı/sacayak/saçayak “sacayağı”

İncelediğimiz EAT metinlerinden *Tuhfe-i Murâdî*’de 1 yerde *sacayak* (Argunşah, 1999, s. 505) şeklinde örneklenen bu kelime, KT’de 1 yerde *sacayağı*, 1 yerde *sacayak*, 3 yerde de *saçayak* olarak tespit edilmiştir:

“Eger kimse ocağı ya tennûrı ya *sacayağı* ya çırâğ ayağı ki anda çırâğ ola” (H139b/4).

“Ocağun aşlı tennûruñ ve çölmegün, *sacayağun* oldur ki” (H137a/6).

“Düşde od, tennür çölmek *saçayak*” (H137a/4).

“Ocağun aşlı ve tenûruñ ve çölmegün ve *saçayağun* oldur ki” (A154b/13).

8. sözi geç- “sözü geçerli olmak; kendisinden bahsedilmek”

KT’de *sözi geç-*, GTS’te olduğu gibi “1. Kendisini kabul ettirmiş olmak, hatırı sayılmak, 2. Adı anılmak, bahsedilmek” (GTS, 2011, s. 2154) şeklinde iki farklı mana ile kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk iki örnekte *sözi geç-* birinci anlamda; üçüncü örnekte ise ikinci anlamda kullanılmıştır. Bu tabir *Marzuban-nâme*’de 1 yerde *sözi geçme-* “sözünün değeri olmamak” manasıyla geçmiştir (Özavşar, 2009, s. 356).

“Sultânlar arasında miyâncı ola ve *sözi geçe* pâdişâhlar arasında” (H104a/9).

“Emir ulu yig kişidür veyâ ‘avratdur ululardan cemâl issi, vefâlu ve sözi geçer, tecemmüllü ve ey şanıçı ve eyü sözlü ve kavumlu.” (A208a/13).

Aşağıdaki örnekte geçen “sözü edilmek” anlamındaki *sözi geç-* yerine A nüshasında *sözi semer ol-* (A182b/6) “sözü edilmek, mevzubahis olmak” ifadesi kullanılmıştır.

“Eger Semerqanda görse sözi halk arasında eylüg-ile geçe.” (H152a/1).

9. sözi qalma- “ömrü tükenmek”

KT’nin A nüshasında 1 yerde “ömrü tükenmek” anlamında kullanılan *sözi qalma-*, *Süheyl ü Nevbahar*’da “söyleyecek bir şey bulamamak” şeklinde değişik anlamda kullanılmıştır (Ciğa, 2013, s. 692).

“ayruk senüñ bu cihānda sözüñ qalmadı” (A190a/3)

10. şu evi “helâ, ayak yolu”

KT’de H ve A nüshasında “ayak yolu, hela” anlamında aynı yerde 1’er kere örneklenen *şu evi*, TS’de tek örnekle tanıklanmıştır:

“Eger şu evinde ya hāmmāmda ya mekrūh yirde düşi şorma.” (H9b/8-A8b/2).

11. uyuku “uyku”

TS’de *uyhu* madde başında deyişke olarak *uyuku* (1996, VI, s. 4043) verilmesine rağmen tek örnekte *uyuku* (1996, VI, s. 4038) olarak tanıklanan bu kelime, KT’nin H nüshasında 1 yerde “uyumak” anlamındaki *uyukuya var-* deyiminde *uyuku* olarak örneklenmiştir:

“çün kul *uyukuya* vara anuñ cānın iltürler” (5a/6)

III. EAT kaynaklarında az örneği görülen eskicil kelime ve şekiller

Dil ile alakalı çalışmalarda güncel dilde kullanılmayan kelime ve/veya şekiller için *arkaik* ve *eskicil* terimleri kullanılır. TDK *Türkçe Sözlük*’te bu terimlerden Fransızca arkaik tercih edilmiş ve kelimenin Fransızca orijinali de verilerek “1. Güzel sanatlarda klasik çağ öncesinden kalan. 2. ed. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim) olarak açıklanmıştır (GTS *Türkçe Sözlük*, 2011, s. 153). Bu çalışmada, EAT döneminde art zamanlı olarak Eski Türkçe dönemine ait eskicil kelime ve şekilleri gösterdik. Yani Türkiye Türkçesine göre eskicil olan öğeleri bu madde altında değerlendirmedik. Buna göre KT’de örneklenen eskicil öğeler aşağıdadır:

1. bol- “olmak”

Batı Türkçesinin EAT devresinde *ol-* olan Eski Türkçedeki *bol-*, EAT’nin bazı kaynaklarında eskicil şekli ile yazılmaya devam etmiştir. TS’de de 12 tanıkla verilen *bol-* fiili, KT’de biri H nüshasında, diğeri A nüshasında olmak üzere 2 yerde örneklenmiştir. Ancak H nüshasında *bolur* şeklinde örneklenen kelimenin A nüshasındaki karşılığı *belüredir*. Burada harekeleme hatası olabileceği de gözardı edilmemelidir. A nüshasında *ķavī bola* şeklinde yer alan birleşik fiil, H nüshasında *ķavī oladır*.

“düşüñ rāstlığı ol ola ki düşvārılığ-ıla meşakķat-ıla *bolur*.” (H36b/7).

“ve işi *ķavī bola*.” (A220b/1).

2. -IA enklitiği

KT’nin H ve A nüshalarında *çigle*, *ķāna bulaşmışla*, *oyanukla* gibi üç zarf üzerinde 7 yerde *-IA* enklitiği tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi H ve A nüshasında ortak olarak

kullanılmışken 5'i sadece A nüshasında yer almıştır. KT'de kullanılan *-la* enklitiğinin eklendiği zarflara "olarak, iken" gibi anlamlar kattığı görülmüştür:

"Eger *çiğle* yise anlaruñ rızası olmaya" (A69a/2) "çiğ, çiğ olarak".

"eger kimse kimsenüñ dişini ağızından çıkarsa kana *bulaşmışla*" (H65a/6), (A57b/9) "kana bulaşmış olarak".

"Eger aq aqça bulsa düşde ve *oyanukla* kalb kara aqça bulsa." (H154b/5) "uyanık iken".

"kalıb kara aqça görse *oyanukla* aq hâliş aqça bula" (A187b/9) "uyanık iken".

"Her ki düşinde incir yiye *oyanukla* peşimân ola. (A144a/6) "uyanık iken".

"Eger düşinde peşimân olsa bir işlemeyecek işe, *oyanukla* aña hayır ve 'atâ ola." (A144a/8) "uyanık iken".

"her ki bir takyeyi *oyanukla* başında komaklığı 'âdet olmasa" (A227b/9) "uyanık iken".

3. -ra yön gösterme hâli eki

KT'nin H ve A nüshasında *daşra, daşara, dışıra, taşra, taşara, sonra, üzere, üzre* gibi kelimelerde kalıplaşmış olarak yön gösterme hâli eki *-ra* kullanılmıştır. Bunlardan başka H ve A nüshasında 1'er yerde eskicil *-ra* ekinin *baş*ı kelimesi ile canlı bir ek olarak kullanıldığı görülmüştür:

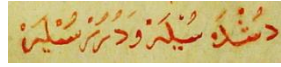
"Eger *başıra* ururken kâncı şinsa" (A220a/11).

"eger hisâbsuz *başıra* bir kimseyi vursa" (H172b/10).

4. *suy* "su"

Eski Türkçede *sub* "su, ırmak" (Tekin, 1998, 158), *suw* "1. Su. 2. Merrih, su yıldızı" (Caferoğlu, 1968, s. 212), *suw~süw* "su" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 836) şeklinde kullanılan kelime *w~v>Ø* ile Batı Türkçesine *su* olarak geçmiştir. Ancak TS'de Süheyl ü Nevbahar tanıklığıyla *suw* şekli yer almaktadır (1996, V, s. 3593). KT'nin A nüshasında *suy*, aynı satırda biri ırmak, akarsu; diğeri su olmak üzere iki yerde örneklenmiştir. Kaynaklarda yazım şekli bakımından ve EAT kaynaklarında ırmak anlamıyla şimdiye kadar örneklenmemiş olması bakımından bu durum ilgi çekicidir.

"düşde *suy*lar ve durur *suy*lar" (A159b/10).

5. *temür* "demir"

Batı Türkçesinde *t>d* değişikliğiyle EAT'de *demür*, TT'de *demir* olan *temür*, KT'de 25 yerde *demür* olarak yazılmış, 1'i H ve A nüshasında ortak, diğeri sadece A nüshasında olmak üzere 2 yerde eskicil şekli *temür* olarak örneklenmiştir. EAT'nin incelediğimiz kaynaklarından *Bahşayış Lüğati*'nde de *temür* 1 yerde örneklenmiştir (Turan, 2001, s. 167-168).

"*temür* edük bu cümle kuvvettür" (H172a/8/A219a/1).

"Ve eger çuvalduz atsa ya *temür*" (A216b/13).

IV. TS'de *ve/veya* diğeri EAT kaynaklarında da rastlanan bazı kelime ve deyimlerin KT'de farklı ses yapılarıyla *ve/veya* anlamlarla yer alan değişiklikleri

1. *daşara, dışıra* "dışarı"

TS'de *daşra*, *daşıra*, *dışra*, *taşra* (1996, II, s. 1021-1025) örnekleri görülen “dışarı” anlamındaki kelimenin KT'nin A nüshasında bir yerde *daşara*, bir yerde de (*hadden*) *dışıra* şekli örneklenmiştir.

“havzdan *daşara* dökilürdi [Hal] budur ki, anuñ içine gayrı yirden su girmezdi”. (A168a/13)

“Eger *hadden dışıra* boynuz görse” (A232b/7).

2. *dutığ* “tutuklu, mahpus”

Eski Türkçe kaynaklarında *tutuğ* (Caferoğlu, 1968, s. 255), (Arat, 1979, s. 475). şeklinde “rehin” ve “esir” anlamlarıyla kullanılan kelime TS'de *duta*, *dutu*, *dutug* ve *tutu* şekilleriyle “rehin” karşılığında kullanılmıştır. KT'nin A nüshasında *dutığ* şeklinde “mahkum” anlamında örneklenen kelimenin H nüshasındaki karşılığı *habstir*.

“eger *dutığsa* kırtıla” (A170b/10).

3. *düz-* (kaba) “biriyle cinsel ilişkide bulunmak”

TS'de ve EAT kaynaklarında “yapmak, hazırlamak, süslemek, donatmak, telif etmek, düzeltmek, dizmek” gibi manalarla kullanılan *düz-*, KT'nin H nüshasında 1 yerde kanaatimizce, bunlardan farklı olarak “erkek tarafından cinsel ilişkide bulunmak” anlamıyla kullanılmıştır. A nüshasında bu cümlenin karşılığı “avratı yad kişiler-ile düzile” şeklinde edilgen çatı ile geçmektedir.

“Eger gine gitse, yad âdem kıatında otursa ‘avratın yad kişiler *düze*.” (H85b/3).

4. *ey* “iyi”

TS'de ve diğer EAT kaynaklarında örnekleri görülen, *eyü/eyiden* türemiş *eylük*, *eyrek* gibi, orta hece ünlüsü düşmüş *eydür* kelimesi; KT'nin H nüshasında 1, A nüshasında 16 yerde örneklenmiştir. Ancak KT'de biri çift harekeleme yapılmış olan *eyidür/eydür* (A179b/10), diğeri orta hece olmamasına rağmen *eyü/eyi* kelimesinin ikinci ünlüsünün düşmesiyle tek heceli *ey* (H49b/13) şeklinde ilgi çekici 2 örnek vardır. *Evlîya Çelebi Sözlüğü*'nde *ey* isim, sıfat ve zarf olarak epey örnekle yer almıştır (Dankoff, 2004, s. 128).

“eger anı *ey* şüretde görse” (H49b/13).

“Ve eger on görse *eydür* ve mübârek” (A127a/1).

5. *ey şanıçı* “iyi niyet sahibi, hüsn-ü zan sahibi”

EAT kaynaklarında ve TS'de “iyi niyet sahibi olmak, iyi niyet sahibi” anlamındaki *eyü şan-*, *eyü şanıçı*, *eyü şanu* (1996, III, s. 1596-1597) şeklindeki örneklerine rastlanan söz varlığının KT'nin A nüshasında *ey şanıçı* şekli de örneklenmiştir:

“Emîr ulu yig kişidür veyâ ‘avratdur ululardan cemâl issi, vefâlu ve sözi geçer, tecemmüllü ve *ey şanıçı* ve *eyü* sözlü ve kavumlu.” (A208b/1).

V. Anlam ve/veya ses yapısı bakımından farklılık gösteren alıntı kelimeler

1. *dürüzgerlik* “dülgerlik”

KT'nin A nüshasında 1 yerde örneklenen *dürüzgerlik*, Farsça *dürüdgerden* d>z değişikliği ile ortaya çıkmıştır. İncelediğimiz EAT ve Osmanlıca kaynaklarında *dürüger* ve *dürüdger* şekilleri örneklenmesine rağmen *dürüzgerlik* kelimesine rastlanmamıştır. Bu kelimenin H nüshasındaki karşılığı ise *dülgerlik*dir.

“Ve eger *dürüzgerlik* eylese bu bir naşihat idici kişidir” (A95b/10).

2. mezigit “mescid”

KT'nin H nüshasında 2, A nüshasında 6 yerde “mescid” kelimesi *mezigit* olarak örneklenmiştir. İncelediğimiz EAT kaynaklarında örneklenmeyen *mezigit*, Arapça *mescidin* Farsçada uğradığı değişiklik sonucu aldığı şekildedir (Salehpur, H1320, 2, s. 1308).

“eger menâreyi *mezigit*de görse” (H185b/9).

“Eger Cum'a *mezigidinün* menâresin düşmüş görse sultân vefâtıdır.” (H185b/12).

“Ve eger Beyte'l-ma'mûrı *mezigit* resmine görse” (A121a/9).

“Eytdiler: *Mezigit*den getürdiler.” (A156a/13).

“kendinün münâresi *mezigit*inde bañlasa” (A240a/7).

3. ten “zeker, erkeklik organı”

KT'nin H ve A nüshasında 57 yerde vücut, beden anlamıyla kullanılan *ten* kelimesi A nüshasında 4 yerde *ten*, 1 yerde *tenlü* olarak “erkeklik organı, zeker” anlamıyla kullanılmıştır. Aşağıda örnek cümlelerin bir kısmı sadece A nüshasında olup H nüshasında yer almamaktadır. Ancak H nüshasında karşılığı olan cümlelerde geçen *ten* kelimelerinin H nüshasındaki karşılıkları *zeker*dir.

“Düşde *tenün* ve hâyanuñ aşlın beyân ider dahı hem *zeker*” (A69b/6).

“*tenün* aşlı oğuldur ve kuvveti” (A69b/8).

“Eger kimse kendü *tenin* büyük görse” (A69b/9).

“Ve eger *tenin* beğâyet uzun görse *zor*dur ki helâk ola, çün ki hâdden geçe.” (A70a/5)

Rastladığımız bir örnekte ise bu kelimedden +*lü* ekiyle yapılmış *tenlü* örneklenmiştir:

“Ve eger kendüyi iki *tenlü* görse iki oğlı doğa ve işi kavî ola.” (A70a/5).

Sonuç

Ahmed-i Dâî'nin *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir* adlı rüya tabirleri kitabı, muhtevası gereği yazıldığı zamanın söz varlığını zengin bir şekilde yansıtmaktadır. Bu söz varlığı içinde, EAT'nin diğer kaynaklarında da yer alan kelimelerden başka, KT'de ilk defa farklı şekil ve/veya anlamlar ile örneklenen kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Makalede bu kelimeler, 5 grup hâlinde incelendi.

1. EAT'nin söz varlığı içinde ilk defa örneklendiğini düşündüğümüz, üçünün 2; birinin 4 değişikliğiyle birlikte 54 çeşit kelime veya kelime grubunun (*ağaççı*, *div/divü*, *dülgerlik*, *gölcük/gölçük*, *güneş toğduğı yir*, *güneş tulunduğı yir*, *imânu git-*, *imânıla git-*, *iş ton*, *kâfir git-*, *kefen soyıcı*, *mü'min git-*, *otlayıcı*, *şu dök-*, *tandür*, *tengiri*) gibi bir kısmı bugün aynı anlamlarla Türkiye Türkçesinde bazı ses değişiklikleriyle kullanılmaya devam etmektedir.

Bu grup içinde yer alan kelime ve kelime gruplarının (*baş biriükdür-*, *baş yumaklık*, *beg barmağ*, *biledgin*, *boğazlu*, *boymulca*, *daşra gel-*, *dırma-*, *dir(i)ş-*, *dolucak*, *eşek tutı*, *gölcek*, *göyendür-*, *göyendürük*, *gözgür*, *gözürelü*, *karşalan-*, *kefen oğurlayıcılık eyle-*, *kendüye eyü şanıçı*, *meker şan-*, *mestürırak*, *şoñun şanma-*, *tamāmıraq*, *yüzi örtülü/örtülü/örtülü/örtülü*) gibi bir kısmı EAT dönemine ait olup bu kelimeler bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Bu grup içinde yer alan (*kalpa, şeblināk ol-*) gibi Eski Türkçe, EAT ve Türkiye Türkçesinde örneklerini bulamadığımız bazı kelime ve kelime gruplarının da anlamları bağlamdan anlaşılmaktadır.

Bu grup içinde belki de en ilgi çekici örnekler (*aç-ur-, alda-r-*) gibi ettirgen çatılı fiillerle, (*daş+ur-*) fiilidir. Bu fiillerin bu gövdeleri ile incelediğimiz kaynaklarda Türkçenin hiç bir devresinde örneklerini görmedik.

2. Bu makalede incelediğimiz KT’de örneklenen söz varlığının bir kısmı ise EAT kaynaklarında tek örnekle tanıklanmıştır. Bunların “*dört ayaklu, sacayağı/sacayak/sacayak, sözi geç-*” gibi bir kısmı Türkiye Türkçesinde anlam ve lafız olarak aynen kullanılmaktadır.

Bu grupta yer alan söz varlığının “*hadden daşra/dışıra/taşra, kara, kaolına dur-, sözi kalma-, şu evi*” gibi bir kısmı da mana ve/veya lafız olarak EAT söz varlığı içinde yer alıp bugün Türkiye Türkçesinde aynı anlam ve/veya lafızla kullanılmamaktadır.

Bu grupta yer alan “*arı-*” Eski Türkçe kaynaklarında mevcut iken EAT kaynaklarında belki de eskicil öge olarak değerlendirilecek şekilde az kullanılmıştır.

Yine bu grupta yer alan “*emecek*” ve “*uyuku*” kelimelerinde ise EAT ve Türkiye Türkçesinden farklı olarak orta hece ünlülerinin muhafaza edildiği görülmektedir.

3. Bu makalede incelediğimiz KT’de örneklenen söz varlığının bir kısmını eskicil ögeler oluşturur. Bu grupta, art zamanlı olarak KT’de yer almış Eski Türkçede kullanılan bazı kelime ve şekilleri değerlendirdik. Bu inceleme esnasında bu şekil ve kelimelerin EAT kaynaklarında yer alıp almadıklarına bakmadık. Bu madde içinde “*bol-, temür*” gibi iki kelime ve “*-ra, -la*” ekleri gibi 4 eskicil öge ile incelediğimiz eserlerde şimdiye kadar örneklenmeyen “*suy*” kelimesini ele aldık.

4. Makalemizde yer alan bir grup kelime de EAT kaynaklarında yer alan ancak KT’de farklı ses yapıları ve/veya anlamlarla örneklenen söz varlığıdır. Bunlardan “*daşara, dışıra, ey, ey şanıci*” ses yapısı bakımından; “*dutiğ*” ses yapısı ve anlam bakımından, “*düz-*” ise anlam bakımından farklılık gösterir.

5. Makalemizde incelediğimiz söz varlığının bir kısmı ise son grupta değerlendirdiğimiz alıntı kelimelerden oluşur. Bunlar, Farsça “*dürüzger, mezigit ve ten*” gibi kelimelerdir. Bunlardan Farsça *dürüzger+ilk* ekiyle oluşmuş *dürüzgerlik* ve *mezigit* kelimeleri ses yapısı bakımından EAT kaynaklarından farklı birer değişke olarak KT’de örneklenmiştir. Bu grupta yer alan diğer kelime “*ten*” ise anlam bakımından EAT’den bugüne KT’de örneklediği şekilde örneklenmemiştir.

Yukarıda sıralanan KT’de örneklenmiş bütün bu söz varlığının önemli bir kısmı, günümüzde bütün eksiklerine rağmen EAT’nin söz varlığının doğru okunması konusunda hâlâ en önemli söz varlığı kaynağı olan TS’de yoktur. TS hakkında yukarıda işaret ettiğimiz eleştiriler ve TS’nin yayımlandığı günden bu yana yayımlanan pek çok eserin ve yeni örneklenen kelimelerin mevcudiyeti TS’nin güncellenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın buna katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Kısaltmalar

A: *Kitâbü't-Ta'bîr Tercümesi*, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O.26

AH: *Atabetü'l-Hakayik*

DLT: *Dîvânu Lugâti't-Türk*

DS: *Derleme Sözlüğü*

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

EUTS: *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*

GTS: *TDK Türkçe Sözlük*

H: *Kitâbü't-Ta'bir Tercümesi*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 588

KT: *Ahmed-i Dâî'nin Kitâbü't-Ta'bir Tercümesi*

ÖTS: *Ötüken Türkçe Sözlük*

TS: *Tarama Sözlüğü*

Kaynakça

- Akyıldız Ay, D. (2017). Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 56(56), 1-22.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. (Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2009). *Kubbealtı Lügati Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Battal, A. (1934). *İbnü-Mühennâ Lûgati*. İstanbul: Türk Dili Tetkik Cemiyeti Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Can, A. (2005). *Risale-i Mi'mariyye'de Kavramlar ve Terminoloji*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ciğâ, Ö. (2013). *Süheyl ü Nevbahar (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Türkçe Sözlük, 5 Cilt*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dankoff, R. (2004). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü (Çev. Semih Tezcan)*. İstanbul: Sanat Kitabevi.
- Demirci, Ü. ve Ö. Korkmaz, Ş. (2008). *Yûsuf u Zeliha*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Derleme Sözlüğü*. (1963–1982). 12 c. Ankara: TDK Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*, 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Edip Ahmet Yükneki (2019). *Atabetü'l-Hakayık* (Haz. Serkan Çakmak). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Erdem, M. (1992). *Kitab-ı Güzide (76a-134a) İnceleme-Metin-Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erkan, M. (1979). *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Güven, Ö. (2019). *Kitâb-ı Esrârü'l-Ârifin: Dil İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ercilasun A. B. ve Akkoyunlu Z. (2014). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş – Metin – Çeviri – Notlar – Dizin*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

- Erkınay Tamtamiş, H. K. (2022). Yunus Emre Divanı'ndan Tarama Sözlüğü'ne Katkılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı), 171-190.
- Karaca, M. M. (2021). Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkılar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 100-109.
- Karahan, L. (1994). *Kıssa-i Yûsuf Yûsuf u Züleyha*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Marzuban bin Rüstem, Şeyhoğlu Şadru'd-din, *Marzubân-nâme Tercümesi, Düstûr-ı Şâhî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2005). *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*. Ankara: Öncü Kitap.
- Kütükçü, M. (2005). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırrası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) (535b-616b)*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniv.
- Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî (1999). *Tuhfe-i Muradî İnceleme - Metin - Dizin* (Haz. Mustafa Argunşah). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nur, A. (2013). Hikayet-i Ashabi'l-Kehif'ten Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkılar. *Karadeniz Araştırmaları*, 36, 149-162.
- Özavşar, R. (2009). *Marzubännâme Tercümesi. Metin, Çeviri, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Redhouse, S. J. W. (2006). *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Salehpur, C. (H1370). *Ferheng-i Came Farsi be Türkî İstanbulî I-II*. Tebriz: Lale.
- Şarlı, M. (2002). Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde Garib-nâme'deki Tanıklığına Başvurulmamış Türkçe Kelimeler. *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, 3, 225-237.
- Şeyyad Hamza (2008). *Yûsuf u Zelihâ* (Haz. Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Şirvanlı Mahmud (1998a). *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)* (Haz. Muhammet Yelten). Ankara: TDK Yayınları.
- Şirvanlı Mahmud (1998b). *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (4. Cilt, 1. Kısım)* (Haz. Arslan Tekin). Ankara: TDK Yayınları.
- Şirvanlı Mahmud (1999). *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (IV. Cilt, 2. Kısım), Dil Özellikleri-Metin-Sözlük-Dizin* (Haz. Mehdi Ergüzel). Ankara: TDK
- Tarama Dergisi = Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi. I-II.* (1934). Türk Dili Tetkik Cemiyeti. İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.
- Tarama Sözlüğü I-VIII* (1995-1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. ve Tekin, T. (1989). Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar. *Erdem*, 5(13), 285-293.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, 1: A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, 2: F-J*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Turan F. (2001). *Bahşayış Lugati*. İstanbul: Bilimsel Akademik Yayınlar.
- Türkçe Sözlük* (2011), 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Uygur, S. (2003). Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf'u* (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük). Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yavuz, O ve Küçükballı, F. (2017). Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-Nebî Adlı Eserinden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 353-380.
- Yavuz, S. (2015). Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkı-Anonim Cerrâh-nâme Örneği, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 2175-2204.
- Yılmaz, E. ve Demir N. (2009). Kısas-ı Enbiyâ'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 495 -517.
- Yılmaz, E. - vd. (2013). *Kısas-ı Enbiya, Türk Dil Kurumu Nüshası, Metin-Sözlük-Dizin, Notlar*, Ankara: TDK.